

futbol: bir seküler kutsal¹

MUSTAFA TEKİN

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İster seküler bir perspektiften bakışı yansıtan “tabiat boşluk kabul etmez” sözünden, isterse dinseliliğin toplum hayatından boşandırılması çabalarına karşın her şeyin dinselleşmesi argümanından hareketle düşünelim, 20. yüzyıl boyunca kutsal ve dindışı bağlamında yaşanan tartışmalar, modern insanı çok yoğun bir şekilde meşgul etmiştir denilebilir. Peter Berger’nin ifadesiyle, “Kutsal Şemsiye” altında yaşanan hayattan, modern zamanlarda dindışının olabirirliği varsayımından hareketle “kutsal” ve “şemsiye”nin parçalanması, aslında beklendiği gibi dindışının lehine bir alan büyümesini beraberinde getirmedi. Bir başka deyişle, evrende tam bir sekülerleşmenin gerçekleşemeyeceği bugün gelinen noktada bir çok aydın ve düşün adamının ortak kanaati haline gelmiştir. Böylece kutsaldan arınmaya doğru gidildiği varsayılan süreç, tam tersine işleyerek dindışının kutsallaşmasına varmıştır. Bu, bir yandan kutsalla ilgili düşüncelerde anlam kaymasına sebep olurken, diğer yandan dinin insan hayatına ilişkin algılanış biçimini farklılaştırmıştır. Aslında kutsal ve dindışı ayrımının bizzat kendisi bu bunalı-

mı beslemektedir. Bu sebeple biz, kutsal ve dindışı ayrımı karşısındaki rezervimizi saklı tutarak bu jargonu bu yazı boyunca anlaşılabilirlik açısından kullanacağız.

Genelde çok uzun bir tarihi geçmişi olan spor ile özelde futbol, bugün modern dünyanın dindışı kutsallıklarının başında gelmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, futbolun kutsal bir ritüel haline gelmesi onun sadece futbol olmamasından kaynaklanmaktadır. Futbolun da bir çok şey gibi ulus-devletin tanımlayıp konumlandığı bir siyasallığı kendinde içkin olarak taşıdığı ifade edilmektedir.² Bir başka deyişle, kitleselliği arttığı oranda merkeziliği artmakta, merkeziliği arttığı oranda, en küçüğünden en büyüğüne kadar iktidarların elinde araçsal bir nitelik kazanmaktadır. Burada futbolun çoğunlukla Türkiye özelinde kazandığı sosyal anlamları çözümlemeye çalışacağız.

Böylece kutsaldan arınmaya doğru gidildiği varsayılan süreç, tam tersine işleyerek dindışının kutsallaşmasına varmıştır. Bu, bir yandan kutsalla ilgili düşüncelerde anlam kaymasına sebep olurken, diğer yandan dinin insan hayatına ilişkin algılanış biçimini farklılaştırmıştır. Aslında kutsal ve dindışı ayrımının bizzat kendisi bu bunalımı beslemektedir.

Ontolojik Bir Bakış: Kanım Sarı Kırmızı Akar

“Tarih boyunca beden eğitiminin daima zihin eğitimi de içerecek biçimde örgütlendiğini görüyoruz. Savaş hazırlıklarına, askerlerin ve şovalyelerin talim ve terbiye yöntemlerine baktığımızda, fiziksel gücün belli toplumsal, dinsel ya da vatani idealler doğrultusunda kullanılmak istendiğine tanık oluruz. Mesele; Çin, Japon ve Kore kaynaklı pek çok uzak Doğu sporunun defansif bir felsefesi olduğuna inanılır.”³ Yine Eflatun da savaşa hazırlayacak ölçülü, akıllıca bir beden eğitimi savunmakla⁴ aynı duruma işaret etmektedir.

Beden eğitiminin savaşla bağlantısı, çarpıcı bir biçimde futbol üzerinde rahatlıkla görülebilmektedir.

Futbol da bu mentalite çerçevesinde maalesef savaş konsepti içerisinde yapılandırılmaktadır: “Ölmeye ölmeye geldik/ .....’i gömmeye geldik” sloganı en çarpıcı olanlardan bir tanesi gibi görünmektedir. Seyirciler açısından “ölmek” ve “gömmek” gibi kavramlar parantezlerinde anlam kazanan futbol, bu konuda oldukça bol malzeme içermektedir. Tribünlere “ölmeye gelen” seyirci, rakibi “stada gömmek” niyetindedir. Gerek stad içinde gerek dışında bir çok şiddet gösterilerinin neredeyse olağan hale geldiği bu bağlamda gözlemlenmektedir. Olabildiğince küçük düzeyde bir kimliğe sığınan (salt herhangi bir takımın taraftarı olmakla kendini tanımlayan) seyirci, “biz” ve “öteki”yi de bu algılayış biçimiyle ve düşmanlık temelinde inşa etmiş görünmektedir. Gazeteler de savaş literatüründen ödünç aldıkları kavramlarla bu sürecin içerisinde yer almaktadırlar; “Galatasaray’ın imha planı”, “Fenerbahçe pusuya yattı”, “Beşiktaş tetikte.”

Futbolu, katkısı ne olursa olsun bir “değer” parantezinden uzaklaştırıp, bilinç ve sorumluluk dışı bir algılayışın konusu kılmanın en tipik tezahürü; “kanım sarı kırmızı akar” (Yazı boyunca “sarı kırmızı” ifadesi salt Galatasaray takımına işaret edecek biçimde değil, genel anlamda gerekli olduğunda bir takımın renklerini ifade etmek üzere sembolik anlamda kullanılmaktadır.) ifadesinde kendisini göstermektedir. Futbolu herhangi bir toplumsal faaliyet olmaktan çıkarıp kan gibi ontolojik bir sembolle ilintilendirmek, onun toplumsal düzeyde hangi boyutta algılandığının da işaretlerini vermektedir. Burada, diğer spor dalları içerisinde niçin futbolun bu düzeyde algılandığı sorusu önem taşımaktadır. Bunun, futbolun git-tikçe kitleselleşen bir yaygınlığa kavuşmasından kaynaklandığını öne sürebiliriz. Tabii futbolun bu şekilde ontolojik düzeyde algılanması, onun insan ve toplum hayatındaki mevcut hiyerarşiler içerisindeki konumunu da değiştirmektedir. Böylece toplumda en üst derecede kutsallar arasına yerleşen futbol, gündelik hayatın başat konusu oldukça mevcut statüsünü tahkim etmektedir.

Gündelik kullanımda “bayrak”, “vatan”, “din” gibi kavramlar dolayında anılan “kan” kelimesinin futbolla yan yana gelen bu kullanımı, futbol maçlarına bakınca doğrulanmaktadır. Aslında “kan” kelimesini

anlam kaymasına uğratan bu kullanım, futbol oyununu ve daha çok seyrini bir ibadet haline getirmektedir. Bu bağlamda “bayrak”, “vatan” ve “din” gibi değerler için gerektiğinde kan akıtmanın anlamı değişerek, “takım” için kan akıtmak bir ibadete dönüşmekte, bu çerçevede döner bıçaklarıyla tribünleri dolduran vaftiz edilmiş fanatikler, takımları için “ölesiye” mücadele vermekte ve bu yeni dinsel evrende kan sarı kırmızı akarak farklı bir ontolojik yaratımın konusu olmaktadır. Kimi zaman bu durum daha da ileri giderek, yüz ve bedeninin bazı yerlerinin takım renklerine boyanmasıyla aynı zihni durumu bir başka açıdan sergilemektedir.

Futbol: Konuşamayan Toplumun Enerji Boşaltım Kanalı

Futbol söz konusu olduğu zaman onunla ilgili en fazla dikkati çeken; futbolun daha çok seyirlik ve buna bağlı olarak tartışma ve konuşmaların konusu olması olgusudur. Bir spor türü olarak oynamanın ötesinde “seyirlik” ve “tartışma” ortamına çekilmesi, bir çok sosyal gösterene sahip durum olarak görünmektedir. Futbolu en çok konuşan ve tartışan sosyal katmanlar ve kategorilerin hangileri olduğu sorusunu sorduğumuzda, alabileceğimiz cevaplar bu konuda enteresan açılımlara sebep olabileceklerdir. Aslında bütün sosyal katmanlarda ve sosyal kategorilerde futbol konuşulmaktadır. Tam da bu noktada futbol, bu toplumun zihni ve entelektüel düzeyine dair üretimlerinin durumuna dair işaretler vermektedir. Siyaset, ekonomi, din, toplum vb. gibi konularda bir türlü konuşamayan toplumda futbol, tam da biriken enerji ve potansiyelini boşaltma kanalı olarak işlev görmektedir. Bunun hakkında bir kaç sebep söylenebilir. Öncelikle futbol üzerine konuşmak en tehlikesiz, iddiasız ve görelî bir niteliğe sahip olduğundan “ne konuşsan gider” (everything you say that’s OK.) ifadesini, su yüzüne vurmadan emebilecek biçimde doğrulayacak durumdadır. Bir başka deyişle, futbol üzerinde konuşmanın azaltılmış riski ona bu imkanı vermektedir. Diğer yandan televole gibi programlarla futbolun gittikçe magazinleşen içeriği de, ciddi problemlerle karşı karşıya gelmek istemeyenlerin konuşma alanını zenginleştirmektedir.

Demokrasi, insan hakları, özgürlük vb. soru(n)lar hakkında “büyüklerimiz daha iyi bilir” sözünü kul-

lanarak fikir belirtmekten kaçınan büyük kitle, futbol söz konusu olduğunda ciddi yorum ve polemiklere kendini açabilmektedir. Futbol, sanayide çalışanlardan okul çocuklarına, işçilerden öğretmenlere, doktorlardan bürokratlara her kesimden insanın bu anlamda önemli bir ortaklık ve buluşma noktasını temsil etmektedir. 1980’li yılların başından itibaren, yoğun bir şekilde pazartesi sabahlarının değişmez konuşmasının futbol maç kritikleri olması, o dönemde oldukça dikkatimi çekirdi. Öylesine derin(!) yorumlar yapılırdı ki, gerçekten futbolla ilgili bu kadar bilgiyi nasıl öğrendiklerine şaşardım. Fakat o konuşmalarda kimin doğru olduğuna karar verebilecek bir kriterin bulunmaması da, daha sonraları farkına vardığım bir şey oldu. Bu ise futbolla ilgili salt konuşmanın tahkiye edildiği bir duruma denk gelmekteydi. Böylece futbolun ortak iletişim dili haline gelmesi, daha sonraki süreçte gittikçe belirginleşen bir nitelik olmuştur. Tabii ki futbol üzerinden konuşmanın, onun seyirlik yönünü ön plana çıkardığını hatırlatmamıza bile gerek yoktur. Böylece futbol, en yakın arkadaş çevresindeki mevcut ilişkileri korumak ve sürdürmek, farklı kategori ve katmanlarda “birikim” sahibi olduğunu göstermenin kısa yolu haline gelmiş oluyordu.

Aslında “kan” kelimesini anlam kaymasına uğratan bu kullanım, futbol oyununu ve daha çok seyrini bir ibadet haline getirmektedir. Bu bağlamda “bayrak”, “vatan” ve “din” gibi değerler için gerektiğinde kan akıtmanın anlamı değişerek, “takım” için kan akıtmak bir ibadete dönüşmekte, bu çerçevede döner bıçaklarıyla tribünleri dolduran vaftiz edilmiş fanatikler, takımları için “ölesiye” mücadele vermekte ve bu yeni dinsel evrende kan sarı kırmızı akarak farklı bir ontolojik yaratımın konusu olmaktadır.

Bir başka açıdan, Türkiye’de takım tutmamanın bir eksiklik olduğu refleksiyle karşılanması, futbolun iletişim kanalı olma sürecini beslemektedir. Kişilik tanınmasından önce takım tutmanın tanışmada yer alması, hatta giderek tutulan takımın kişilik çözümlemesinde kullanılır hale gelmesi, aslında yaşanan trajedinin boyutlarına işaret etmektedir. Böylece takım

tutma dolayısıyla bir yandan iletişim kanalı açılmakta, diğer yandan “biz” ve “öteki” kurgularıyla yeni dostluk ve düşmanlık konsepti oluşturulmaktadır. Bu çerçevede genel anlamda, bir takım üzerinden taraftarın olumlu veya olumsuz genetik özellikleri olduğu varsayılarak, bir ahlaki jargon oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu jargonlar da Türk toplumunda “delikanlı” kavramının içeriğine uygun biçimde beslenerek ideal bir taraftarın portresini çizmeye yaramaktadır.

Tam da bu noktada futbol, bu toplumun zihni ve entelektüel düzeyine dair üretimlerinin durumuna dair işaretler vermektedir. Siyaset, ekonomi, din, toplum vb. gibi konularda bir türlü konuşamayan toplumda futbol, tam da biriken enerji ve potansiyelini boşaltma kanalı olarak işlev görmektedir. Futbol üzerinde konuşmanın azaltılmış riski ona bu imkanı vermektedir.

Futbolun konuşamayan toplumun enerji boşaltma kanalı oluşturmasının diğer göstergesi de, spor yazarları ve spor gazeteleridir. Süreç beslendikçe 1990’lardan itibaren gazetelerin spor sayfalarına bağımsız spor gazeteleri eklendi. Spor gazetelerinin içeriği de çoğunlukla futbol ağırlıklı gibi görünmektedir. Böylece bağımsız gazeteleri ve yüzlerce yazarıyla futbol, salt konuşulan bir olgu olarak tebellür etmektedir. Futbol konuşulması giderek gündelik hayata içeriksiz, derinliksiz, entelektüel düzeyden yoksun, gerçek soru(n)ları göz ardı eden bir ilişkiyi ve diyalogu yerleştirmektedir. Aslında diyalog kelimesinin de tasvir etmeye çalıştığımız durumu tam anlamıyla tanımlamadığını da söylemeliyiz. Belki şu ifade daha doğru olabilir; Eğer bir diyalog gerçekleşiyorsa bu, gerçek soru(n)lara değmeyen bir içeriğe sahiptir. Bu şekilde bir sektör haline gelmiş futbol, kendi içerisinde düşük yoğunluklu bir düşünce platformu oluşturmaktadır diyebiliriz.

Dindarların Futbol İlgisi

Bu başlık altında Türkiye’de dindarların futbola yoğun ilgisini çözümleme denemesinde bulunmayı dü-

şünüyoruz. Futbola bir çok açılarından olumsuz bakan dindarların bu tutumları, o dönemde kimi tezahürlerden izlenebilir. Dindarlar nezdinde “olumsuz” bir gösterene sahip olan futbol, süreç içerisinde farklı algılayışların konusu olmuştur. Öncelikle bunu bir “oyalama” ve “kandırmaca” gören dindar kitlede futbol, kötü imalarla birlikte anılarak olumsuzluğu pekiştirilmiştir. Kötü imaların doğruluğu bir yana, dikkat çekilmesi gereken şey; futbolun dini gerekçeler de kullanılarak olumsuzlanması temayülüdür. Diğer taraftan İslami anlamda bir tesettürü tam anlamıyla içermemesi de, bir diğer eleştiri konusunu oluşturmuştur. Futbol konusundaki bu olumsuz tutum, İslamcı gazetelerin ya spor sayfalarının hiç olmamasında ya da çok az olmasında izlenebilir. Ayrıca bu olumsuz tutum, dindarları geleneğe vurgusu olan ya da dini gerekçelerle beslenen ve olumlanan güreş, boks, karate, judo gibi spor türlerine yönlendirmiştir.

Atasporu olarak nitelendirilen güreş gelenek bağlamında meşrulaştırılırken, boks müslümanlığına nispetle Muhammed Ali üzerinden meşrulaşmıştı. O dönemde Muhammed Ali, yenilmişlik psikolojisinin altında ezilen müslümanların galibiyet yüzünü, o zaman en önem verilen ülke (hala da öyle) düzeyinde temsil etmekteydi. Yine judo, karate gibi sporlar bir Doğu felsefesine dayanmaları, mistik vurguları sebebiyle Batı sporlarına ve düşünce biçimlerine tepkiyi ifade etmekteydi. Aynı zamanda, müslüman bilincin kendini ait olduğu yere konumlandırma düşüncesiyle de birleşmekteydi.

Özellikle 1980’lerden sonra futbolun, merkezi ilgi odağı haline gelmesi oranında dindarların da ilgisi yoğunlaşmıştır. dindarlar nezdinde futbolun hem oynama hem de seyir düzeyinde yaygınlaşmasının en temel sebebi, mevcut sürece en risksiz eklemenebilme kanalı olmasıdır diyebiliriz. 1970’lerin her kategoride olduğu gibi dindarlarda da oluşan keskin söylemi, 1980’lerin daha yumuşak kültürel iklimi içerisinde keskinliğini kaybederek farklı kanallardan eklemene süreci içerisine girmiştir. Bu kanalın yine, 1980’lerden sonra yeniden gündeme getirilen cinsellik gibi dindışı bir kutsallık değil de futbol olması, dindarlar söz konusu olduğunda daha anlaşılabilir bir olgudur. Böylece eskisine göre tam tersi bir süreç işleyecek, kimi olumsuzlukları da giderilerek (söz-

gelimi kendi aralarındaki halı saha maçlarında uzun şortlar giyerek, resmi maçlarda zaruret ilkesine dayanarak) olumlanacak, İslamcı gazeteler ya spor sayfaları açacak ya da mevcut sayfa sayılarını arttıracaklardır. Daha ileri düzeyde dindar sermayenin futbola ilgisi, “formanın renginin sermayenin rengine karışması”⁵ sürecini başlatacaktır. İlgi düzeyi ne olursa olsun dindarlar için futbol; bir yönüyle “çağdaş” bir kimliğe kavuşmanın unsuru olarak algılanmıştır.

Bir İktidar Tasarımı Olarak Futbol

“Futbolun siyasallaşması” diye kavramsallaştırmayı öne sürsek bu, bir yandan bir gerçeğe işaret ederken içinde bir eksikliği de ifade etmekte, diğer yandan “dinin siyasallaşması” gibi bir tonlamayı akla getirmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, futbolun sadece futbol olmaması tam da bu düzleme oturmaktadır. Futbolun siyasallaşması bir gerçeğe işaret etmektedir, çünkü; futbol en alt düzeyden en üst düzeye kadar iktidarların ilgisiz kalamadığı bir süreci işaret etmektedir. Türkiye’de en alttan en üst düzeyde siyasetçilere kadar futbolla ilişki içinde olduğunu vurgulamak, siyasetteki konumunu yükseltici ve kimi olumsuz nitelikleri bertaraf etmeye yönelik bir “iyilik” işlevi görmektedir. Nitekim bugün yerel yönetimlerde bulunan kişiler, o şehrin veya ilçenin futbol takımıyla bir şekilde ilişki içinde bulunmanın zaruretini bilinçaltılarında muhafaza etmektedirler. Çünkü bu ilişki, o yöneticinin asıl görevlerinin üzerine çıkarak bir turnusol kağıdı işlevi görür. Şehrin futbol takımının bir üst lige yükselmesi çabalarına ilgisiz kalan bir yönetici, halkın bakışı açısından görevini eksik yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda halkın yönetimlere görev ve yetki sınırları belirlenmiş bir mekanizma olarak değil, “baba” kavramının içeriği ile baktığının da bir göstergesi olmaktadır. Böylece futbol üzerinden gelişen bu ilişki, sınırlarını zorlayan bir popülizmi de beslemektedir. Bu bağlamda futbol bir iktidar aracı olarak daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu ilgi yerel yöneticileri zaman zaman halkın önüne düşerek şehrin futbol takımı için ekonomik gelir elde etme faaliyetlerine katılmak durumunda bırakmaktadır. Daha da ileri düzeyde futbol, gözden kaçırmanın, manipülasyonun ve gündem değiştirmenin bir aracı olarak işlev görmektedir.

Futbolun siyasallaşması diğer yandan bir eksik anlamı da içermektedir. Çünkü, siyaset dolayımından geçmemiş hiçbir olgunun kendini ifade etme ve dilendirme anlamında sirkülasyona çıkamadığı bir yapıda, sadece operasyonel olarak tanımlanmış ve sınırları çizilmiş futbolun değil, tüm diğer sirkülasyona çıkan olguların da siyasallaştığı ileri sürülebilir. Zaten bu kavramsallaştırmayı dinin siyasallaşması tonlamasıyla ele almamızda esas vurgu siyasallaşmanın kendisindedir. Siyasallaşma olgusu Türkiye’de bir metamorfoz sürecini anlatmakta ve yeni bir kamusal anlayışına denk gelmektedir. Bir başka deyişle, “siyasallaşma” kavramının içeriği, bir olgunun tanımlandığı kendisi olmaktan çıktığı şeklinde bir anlamla yapılandırılmaktadır.

Demokrasi, insan hakları, özgürlük vb. soru(n)lar hakkında “büyüklerimiz daha iyi bilir” sözünü kullanarak fikir belirtmekten kaçınan büyük kitle, futbol söz konusu olduğunda ciddi yorum ve polemiklere kendini açabilmektedir.

“Avrupa Avrupa Duy Sesimizi”

En küçük belde ve köylerin kendi isimleri ile futbol takımları kurduğu Türkiye’de futbol, bu bağlamda alt düzeyde bir parçalanmışlığı sergilerken, üst düzeyde İstanbul takımlarının yurtdışı başarısı ile bir bütünlüğü de göstermektedir. Türkiye’nin ilkin Galatasaray ile ve sonra diğer büyük klüpler ile yurtdışında önemli başarılar göstermesi, Türk halkının bilinçaltındaki “ezilmişlik ve yenilmişlik psikolojisi”ni yeniden ortaya çıkardı. Genel anlamda ve büyük çoğunlukla “geri” aşamada bulunduğu dair ortaya çıkan ittifak, “ileri”ye doğru gidişin ya da uzun süredir elde edilmek istenen galibiyetin toplumsal kodlara işlenmesinin ardında durmuştur. Galatasaray’ın elde ettiği başarıların hem ülke içinde hem de ülke dışında algılanışına baktığımızda, bu psikolojinin izlerini taşıdığını görürüz; “- Avrupa Avrupa duy sesimizi / Bu gelen Cimbom’un/Türkler’in ayak sesleri.”

Osmanlı’dan başlayarak bu yenilmişlik psikolojisi devam ederken, Galatasaray üzerinden Türkiye’nin galibiyeti ve başarısının ilk vurgusu; Avrupa’ya kar-

şı kazanılmış olmasıdır. Bu galibiyet beklenebileceği gibi duygusal reflekslerin eşlik ettiği bir algılamaya denk düşmüştür. Yukarıdaki sloganı irdelediğimizde, galibiyetten sonra Avrupa'dan sesimizin duyulması talebi, kendimizi hangi konumda algıladığımızın da işaretlerini vermektedir. Bir başka deyişle, galip olurken bile yenilmişlik psikolojisini üzerimizden atamamak. Sloganın ikinci kısmı, bir yandan bizim futbolu hangi boyutta algıladığımızı işaretlerken, diğer yandan tarihteki üstünlüğümüze ve savaş galibiyetlerimize iması da vardır. Aslında bu tür bir algılamamızın sadece Türk halkına özel olduğunu söylemek yanlış olur. Avrupa gazetelerinde "Türkler geliyor" mealindeki manşetler de algılama biçiminin aynı olduğunu göstermektedir. Tüm bunlar ise, futbolun sadece futbol oyunu olmadığını bir kere daha anlatmaktadır.

Bağımsız gazeteleri ve yüzlerce yazarıyla futbol, salt konuşulan bir olgu olarak tebellür etmektedir. Futbol konuşulması giderek gündelik hayata içeriksiz, derinliksiz, entelektüel düzeyden yoksun, gerçek soru(n)ları göz ardı eden bir ilişkiyi ve diyaloğu yerleştirmektedir.

Futbolun Dili

Futbol, oturduğu dindışı kutsal, siyaset, iktidar, otorite ve çok farklı olgularla ilişkisi bağlamında ortaya çıkardığı tezahürleriyle, hem kendisi hem de aktörleri bir dilin göstereni olmaktadır. Bu bağlamda ilk elden belirtilmesi gereken; kendi başına bir "kutsal" ihtiyacı karşılamaya yönelmesidir. Weber'in ifadesiyle, dünyanın büyüünden arındırılması ve kutsalın çözülmesi süreciyle birlikte yeni bir evren, yeni bir insan tasarımı bu insan merkezli kurgunun en üst düzeyde bu yeni algılanışına paralel meşrulaştırıcı dinseliliklerin üretilmesini sonuçlamıştır. Geleneksel dindarlığın dünyevi olanı sorgulayıcılığının tersine, dünyevi olanı meşrulaştıracak ve kışkırtacak yeni büyüsel evrenler, irrasyonel tasarımlar, kutsal mekanlar oluşturulmuştur. Paradoksal olarak akli yücelten modern yaklaşımlar, irrasyonel kurgu ve inşaların geniş kitlelerce onanmasına vardı. Tam da bu noktada futbolun toplum hayatının merkezi konu-

muna yerleşmesi, böyle bir irrasyoneliteyi besleyen süreç olarak görülmelidir. Global anlamda ibadetin, şehadetin son kertede bir rasyonelitesi nasıl yoksa, futbolun da rasyonel bir açıklaması yoktur. Bu çerçevede neredeyse dindar insanın ibadeti neyse, seküler insanın futbolu odur. Hristiyanlıktan ödünç alarak kullanırsak, Pazar günlerinin değişmez ayını gibi görünmektedir. (Her ne kadar yerli ve yabancı futbol maçları hafta içi günlerde de icra ediliyorsa da.) Yine şampiyonlar klübü maçları gibi senelik, Avrupa kupası gibi iki senede bir, dünya kupası gibi dört senede bir icra edilen ritüeller de vardır. Bunlara farklı zamanlarda oynanan bir çok "nafile maçlar" da ilave edilebilir.

Diğer yandan futbol, "erkek egemen" bir bakış açısını yansıtmaktadır. Çünkü futbolun "güç", "ataklık", "çeviklik" parantezlerinde ortaya çıkan nitelikleri erkek kavramının içeriğiyle birleşmektedir. Her ne kadar kadın futbolcu ve futbol takımları varsa da, bu bir genelliği değil çeşniyi yansıtmaktadır. Kadınların futbolla ilişkisi daha çok "kadınlar da erkeklerin yaptıklarını başarabilir" zihni bilinçaltını yansıtmaktan öte bir gerçekliğe sahip görünmemektedir. Medyada sıklıkla magazin haberler içerisinde gündemi işgal eden "şalvarspor" türünden haberlerin temel vurgusunun "şalvar" dolayısıyla kadın, köylülük ve yaygınlık olduğu öne sürülebilir. Bir başka deyişle, Şalvarspor futbolun toplum hayatındaki merkeziliğini yaygınlaştırdığının en marjinal düzeyde reklam propagandası olmak bakımından futbolun gövde gösterisidir. Gündelik hayatta istisnalar dışarıda tutulursa, futbol seyirciliği ve tartışması erkekler için özel bir seyir izlemektedir. Bu, hem stadlar hem de televizyonların maç seyircisi gözlemlendiğinde rahatlıkla müşahade edilebilmektedir. Böylece eril bakış açısından "güç", "iktidar" gibi kavramların merkezi bir işlerlik kazanmasında futbol, ilk elden etkili olmakta, bu bakış açısını pekiştirmektedir.

İlk defa azınlıklar tarafından oynanması karşısında ulus kimliğinin bir yansıması olarak algılanmıştır ki, Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray gibi İstanbul takımlarının 1900'lerin başında kurulması⁶ ilginçtir. Yabancılarla karşı ulusun gücü ve kimliğini vurgulayıcı bir niteliğe sahipken gelişen süreçte, bir sektör olarak futbolun bugün gelinen noktada naif bir ulus-

çuluğu beslediği ileri sürülebilir. Çünkü oyuncularının çoğunluğu yabancı olan takımların bugün futbolun daha çok “sektör” olma niteliğini öne çıkardıkları söylenebilir. Çok yüksek rakamlarla yabancı oyuncuların transferi, bir başka açıdan “güç” olgusunu yeniden üreten bir fenomen olarak görünmektedir. Rakamların astronomik boyutu futbolun büyüsunü ve irrasyonelitesini tahkim etmektedir.

Türkiye’de “futbolcu” kelimesinin çağrıştırdığı ve birlikte anıldığı kavramların “para”, “aşk hayatı” olması etrafında da bir çözümleme yapmak mümkün olabilir. Televizyonlarda ve gazetelerde sık sık futbolcuların gündeme getirilen aşk hayatı normalleştirilmektedir. Bu bağlamda, bazı medya kuruluşları sağlıklı aile ilişkilerine sahip futbolcuları afişe ederek futbolun birebir aşk hayatı ile ilişkisi olamayabileceğini vurgularlarken, diğerleri magazin içerikli programlarla bizzat bu hayat tarzıyla futbolcuyu yan yana getirmektedir. Bununla bağlantılı olarak, sıklıkla futbolcuların aldığı paraya vurguyla lüks arabaları, villaları ve yaşam biçimleri gündeme getirilmektedir. Böylece futbolcu, bir yandan ekonomik bağlamda “güç” kavramının doruk noktasında bir tezahürü olurken, diğer yandan “para” ve “yaşam biçimi” arasındaki olması gereken idealin portresini temsil etmektedir. Tüm bunlar futbolcuları “para”, “aşk hayatı” ve “güç” üçgeninde ele alan yaklaşımları beslemektedir.

Bunların dışında, seyirci-futbolcu ilişkisi de farklı zeminde gerçekleşmektedir. Sahası, futbolcuları, taraftarı, klübü ve teknik adamlarıyla total bir yapı oluşturan futbol, teklifsiz aile içi müdahaleleri içeren bir görüntü çizmektedir. Böylece bu yapı içinde farklı bir mahremiyet anlayışı gelişmektedir. Klüp, seyircilerden taleplerde bulunmakta, seyirciler bir kolektivite anlayışı içerisinde takıma destek talep etmekte, başarısız olduğunda futbolculara şiddet uygulayıp (doğru olmadığı halde) cezalandırabilmektedir. Bu bütünlüğün, gerek futbolcular gerek seyirciler nezdinde ifadesinin “camia” olması bu bağlamda anlamlıdır. Yapısı itibarıyla da bireysel olmayan futbol, Türkiye’deki toplumsal yapıya da bağlı olarak geleneksel bir kolektivite niteliği göstermektedir. ■

dipnotlar

- ¹ Bu makale daha önce aynı başlıkla Umran Dergisi’nde yayımlanan yazının yeniden ele alınmış şeklidir.
- ² Oktay Gökdemir, “Bir Politik Söylem Aracı Olarak Futbol”, *Düşünen Siyaset*, S. 1, İst., 1999, s. 30
- ³ Sefa Şimşek, “Cumhuriyet Dönemi’nde Spor ve İdeoloji”, *Türkiye Günlüğü*, S. 48, Ank., 1997, s. 87
- ⁴ Eflatun, *Devlet*, Çev. S. Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, 6. baskı, İst., Remzi Kitabevi, 1988, s. 94
- ⁵ Yasin Aktay, “Formanın Rengi Sermayenin Rengine Karşırsa”, *Düşünen Siyaset*, Ank., 1999, s. 40
- ⁶ Oktay Gökdemir, a.g.m., s. 30-31

Global anlamda ibadetin, şehadetin son kertede bir rasyonelitesi nasıl yoksa, futbolun da rasyonel bir açıklaması yoktur. Bu çerçevede neredeyse dindar insanın ibadeti neyse, seküler insanın futbolu odur. Hristiyanlıktan ödünç alarak kullanırsak, Pazar günlerinin değişmez ayini gibi görünmektedir. Yine şampiyonlar klübü maçları gibi senelik, Avrupa kupası gibi iki senede bir, dünya kupası gibi dört senede bir icra edilen ritüeller de vardır. Bunlara farklı zamanlarda oynanan bir çok “nafile maçlar” da ilave edilebilir.